

2.1 VĚKOVÁ STRUKTURA V PRAZE

Lucie Pospíšilová

Věková struktura obyvatel patří mezi základní charakteristiky území. Vypovídá nejen o demografické, ale i sociální a ekonomické struktuře, a bývá proto základem analýz populačního vývoje. S věkovou strukturou úzce souvisejí další územní charakteristiky (rodinný stav, vzdělanost, ekonomická struktura) i význam probíhajících demografických procesů (úmrtnost, porodnost, migrace). V Česku i celém euroamerickém kontextu představuje výrazný rys novodobého vývoje věkové struktury demografické stárnutí¹ (Rabušic 1995, Rychtaříková 2002), které se v některých evropských zemích datuje k počátku 20. století (Kalibová 1997), v Česku pak přibližně do 50. let² (Rabušic 1995). Začátek 21. století je pak charakteristický velmi rychlým stárnutím a politickými diskuzemi nad dopady nízké plodnosti a rostoucí naděje dožití na ekonomiku. Pro vývoj věkové struktury Česka i Prahy je vedle demografického a migračního chování naší populace (viz také mapový list sekce B 3.2 Migrace v Praze 2000–2013) důležitá také zahraniční migrace, jejíž význam byl během vlády komunistického režimu potlačen. Od roku 1989 však imigrace znovu roste a cizinci dnes tvoří významný podíl ekonomicky aktivní populace (Drbohlav a kol. 2010), přičemž jejich největší koncentrace je patrná právě v Praze (Čermák, Janská 2011).

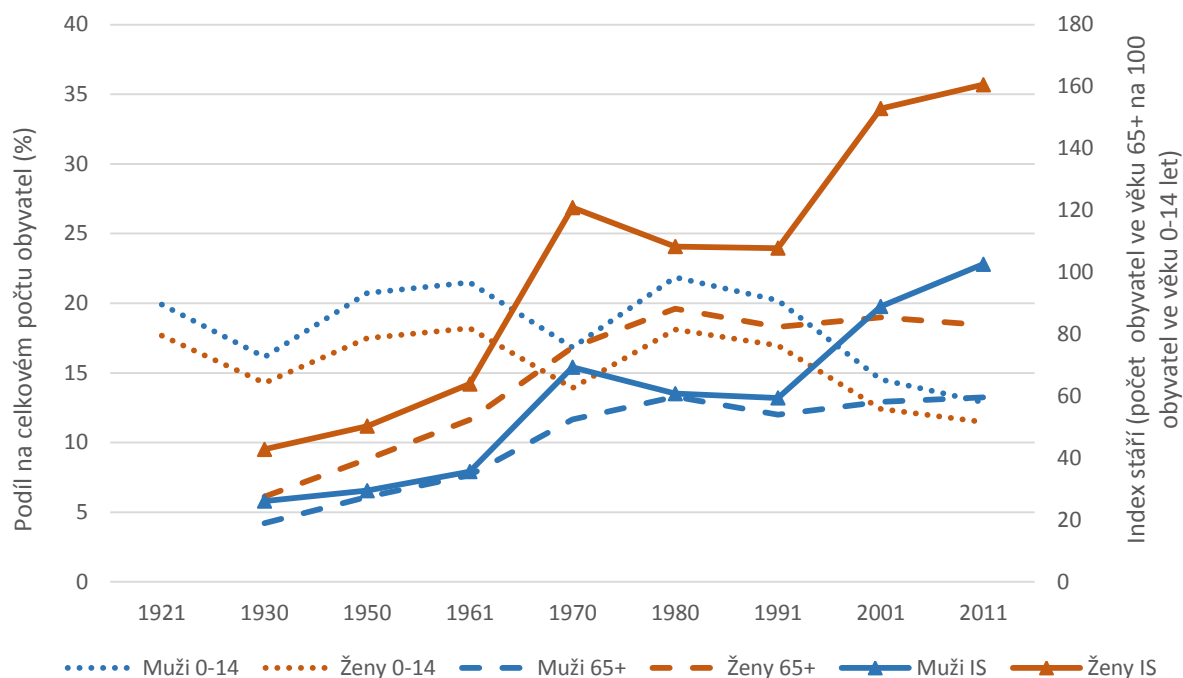
Cílem specializované mapy je zhodnotit vývoj územní diferenciacie věkové struktury obyvatel Prahy v letech 1930 až 2011. K tomu slouží kartogramy, které představují typologii pražských katastrů (resp. urbanistických obvodů v roce 2011, dále UO) vycházející z výše podílu čtyř hlavních věkových skupin (0–14, 15–44, 45–64, 65 a více) ve srovnání s jejich podíly v celé Praze. Typologie má dvě úrovně. První (základní) rozděluje katastry do 14 typů daných různými kombinacemi podprůměrných nebo nadprůměrných podílů (přesněji nižších nebo vyšších než stejné podíly v celé Praze) čtyř hlavních věkových skupin. Katastry/UO v typu „S vyšším podílem seniorů“ tak mají například vyšší podíl osob starších 65 let než je stejný podíl v Praze a nižší podíl všech ostatních věkových skupin. Druhá úroveň typologie (hlavní typy) slučuje vždy dva základní typy (typy první úrovně) do jednoho jim nadřazeného typu. Sedm takto vzniklých typů charakterizuje katastry/UO podle stáří populace dané jednotky. Typologie je doplněna kartodiagramy, které porovnávají věkovou strukturu mezi jednotlivými roky (nikoliv vzhledem k věkové struktuře Prahy).

Věkové hranice rozlišující jednotlivé skupiny byly stanoveny s ohledem na dostupnost dat v jednotlivých letech sčítání. Populace seniorů bývá vymezována hranicí 65 let (Rychtaříková 2002), někdy se můžeme setkat také s hranicí 60 let, a to zvláště ve starších pracích (Boháč 1923). Hranice pro rozlišení mladších a starších dospělých bývá používána různě podle účelu dané práce, většinou však jde o věk 45 případně 50 let.

¹ Zvyšování počtu i podílu starších lidí v populaci.

² V 50. letech překročil podíl osob starších 60 let 8 % (Rabušic 1995). Stárnutí bylo přerušeno v období 1970–1990 v důsledku baby-boomu 70. let a snížení novorozenecké a kojenecké úmrtnosti (Rabušic 1995).

Všechna data pocházejí ze sčítání lidu. V roce 1930 byly údaje publikovány za přítomné obyvatelstvo, v letech 1980–2001 za obyvatelstvo bydlící a v roce 2011 za obyvatelstvo obvykle bydlící. Všechny analýzy vycházejí pouze z počtu obyvatel, kteří ve formuláři uvedli svůj věk. Podíl těch, kteří ho neuvedli, však nikdy nepřekročil 0,5 %.

Obrázek 2.1.1: Vývoj věkové struktury a indexu stáří v Praze v letech 1920–2011

Zdroj: Boháč, 1923; SÚS, 1934, 1958; Vitouš a kol., 1963; ČSÚ, 1970, 1980, 1991, 2001, 2011

Poznámka: IS = Index stáří. V roce 1921 jsou data pro seniory dostupná pouze za věkovou kategorii 60+, proto jsou z grafu vyjmuta. V roce 1950 jsou součástí kategorie 65+ i osoby, které věk neudaly.

Praha stejně jako celé Česko (viz mapový list sekce A 2.1 Věková struktura v Česku) v průběhu 20. a 21. století zestárla. Podíl osob starších 65 let se zvýšil z 5 % v roce 1930 na 16 % v roce 2011. K nárůstu podílu seniorů došlo ve všech desetiletích kromě období mezi roky 1980 a 1991 (viz obrázek 2.1.1), kdy do seniorského věku vstoupila slabá generace narozená za první světové války a naplno se projevil dopad propopulačních opatření 70. let. V 80. letech tak měli na vývoj věkové struktury vliv přistěhovalí do nové bytové výstavby z mimopražských okresů (více viz mapový list sekce B 3.1. Historické aspekty migrace v Praze). Mírný pokles podílu starších osob mezi roky 2001 a 2011 je pak způsoben pouze změnou metodiky sběru dat (trvale bydlící vs. obvykle bydlící obyvatelstvo). Vývoj podílu dětí v pražské populaci takto jednoznačný není, protože vychází z vývoje porodnosti, který během 20. století zaznamenal výkyvy. Všeobecný trend poklesu porodnosti v populaci nastartovaný během demografické revoluce narušilo ve 20. století několik událostí: (1) dvě poválečné kompenzační vlny porodů; (2) zvýšená porodnost v době Protektorátu Čechy a Morava, která je připisována vstupu silné generace narozené po první světové válce do plodného období, nízkému počtu

mužů odcházejících do války a snaze vyhnout se nuceným pracím; a (3) zvýšená porodnost v 70. letech daná opět vstupem silných poválečných ročníků do plodného období a propopulačními opatřeními komunistické vlády.

Území Prahy je z hlediska věkové struktury obyvatel diferencované. Nárůst podílu dětí směrem od centra k okrajům popsali již Antonín Boháč (1923) či Julie Moschelesová (1937) a stejný jev můžeme pozorovat v socialistické i současné Praze. Souvisí s koncentrickým charakterem postupného zastavování Prahy a jejího okolí probíhajícího již od jejího vzniku. Kladné migrační saldo nově vybudovaných čtvrtí pozitivně koreluje s výší přirozeného přírůstku (Ouředníček 2012) a obojí má za následek mladou věkovou strukturu obyvatel. Boháč (1923) při popisu meziválečné Prahy hovoří také o vlivu dělnického a venkovského charakteru jednotlivých obcí. Největší podíl dětí byl tehdy patrný v rozvíjejících se čtvrtích na okrajích Velké Prahy, jakými byly Jinonice, Hloubětín, Malešice nebo Hostivař (viz tabulka 2.1.1). Naopak čtvrti centrálního města, které postupně začínaly ztrácet obyvatele, vykazovaly věkovou strukturu spíše starší. Zatímco Moschelesová (1937) předpokládala, že počet dětí koreluje s počtem mladých lidí v populaci, Musil (1960) toto později vyvrátil. Odhalil vysoký počet mladých lidí nejen v okrajových částech Prahy ale také v částech centrálních, jednalo se však o mladé bezdětné lidi s odlišným životním stylem (Musil 1960).

1930				1980				2011			
Katastrální území	0–14	Katastrální území	65 a více	Katastrální území	0–14	Katastrální území	65 a více	Katastrální území	0–14	Katastrální území	65 a více
Jinonice	26,2	Krč	16,7	Háje	34,8	Nusle	24,3	Lipany	26,4	Malešice	26,3
Hloubětín	24,0	Josefov	7,8	Bohnice	32,5	Vyšehrad	24,0	Kolovraty	22,5	Vokovice	25,3
Malešice	23,5	Malá Strana	7,3	Troja	32,3	Hrdlořezy	23,5	Miškovice	22,0	Zadní Kopanina	25,3
Hrdlořezy	23,4	Střížkov	7,3	Chodov	31,7	Holyně	23,4	Hájek	20,6	Veleslavín	25,2
Prosek	23,2	Staré Město	6,9	Čimice	30,7	Jinonice	23,2	Pitkovice	20,3	Braník	24,6
Hostivař	22,8	Vyšehrad	6,8	Letňany	30,7	Holešovice	23,1	Třeboradice	19,8	Střížkov	24,3
Radlice	22,6	Nové Město	6,6	Lhotka	29,7	Vysočany	22,6	Nebušice	19,7	Kobylisy	24,3
Vokovice	22,4	Smíchov	6,4	Hostivař	28,4	Žižkov	22,4	Újezd	19,3	Záběhllice	24,1
Hodkovičky	22,1	Vinohrady	6,3	Prosek	28,1	Libeň	22,3	Ďáblice	18,8	Krč	23,1
Střížkov	22,0	Troja	6,2	Střížkov	27,0	Vinohrady	22,1	Křeslice	18,6	Strašnice	21,8
Praha	15,2	Praha	5,2	Praha	19,9	Praha	16,7	Praha	12,2	Praha	16,0

Tabulka 2.1.1: Katastrální území s nejvyššími hodnotami podílu dětí a lidí starších 65 let

Zdroj: SÚS, 1934; ČSÚ, 1980, 2011

V období socialismu se postupně rozšiřovala oblast čtvrtí se starší věkovou strukturou směrem od centra dále a nově se mezi nimi objevily dříve mladé Jinonice či Košíře a také např. Dejvice a Žižkov. Čtvrti s nadprůměrným podílem pouze u dětí téměř vymizely a

pro nově stavěná sídliště byla charakteristická mladá věková struktura s vysokým podílem nejen dětí, ale hlavně mladých lidí - jejich rodičů (především ve věku 20–34 let, viz Musil 1985). Ostatní věkové skupiny byly zastoupeny minimálně. Nerovnoměrná věková skladba je na sídlištích s nižšími migračními zisky patrná až dodnes. V mapě zobrazující věkovou strukturu obyvatel pražských katastrů v roce 1980 se zřetelně projevila především výstavba Severního a Jižního Města v 70. a 80. letech 20. století. Vývoj po roce 1989 je ovlivněn především novou bytovou výstavbou v rámci procesu suburbanizace (Ouředníček 2003), díky kterému omládly některé čtvrti se zástavbou rodinných domů u pražských hranic (např. Kolovraty, Lipany či Miškovice). Nejstarší věková struktura je dnes patrná v katastrech Prahy 4 a Prahy 10. Vysoký podíl seniorů má také např. Střížkov nebo Kobylisy. Naopak centrální části města díky vysoké migrační atraktivitě a přílivu mladých lidí (mezi nimi i cizinců) už dnes za starší označit nelze, i když podíl seniorů v populaci je stále vysoký. V podrobnosti UO je pak vidět diferencovaný vývoj věkové struktury v rámci katastrálních území daný ne/atraktivitou konkrétních lokalit.

Literatura:

- BOHÁČ, A. (1923): Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu. Státní úřad statistický, Bursík a Kohout, Praha.
- ČERMÁK, Z., JANSKÁ, E. (2011): Rozmístění a migrace cizinců jako součást sociálněgeografické diferenciacie Česka. *Geografie*, 116, č. 4, s. 422–439.
- DRBOHLAV, D. a kol. (2010): Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme. Sociologické nakladatelství, Praha.
- KALIBOVÁ, K. (1997): Úvod do demografie. Karolinum, Praha.
- MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The Demographic, Social and Economic Regions of Greater Prague: a Contribution to Urban Geography. *Geographical Review*, 27, č. 3, s. 413–430.
- MUSIL, J. (1960): Vývoj demografické struktury Prahy. *Demografie*, 2, č. 3, s. 234–249.
- MUSIL, J. (1985): Lidé a sídliště. Svoboda, Praha.
- RABUŠIC, L. (1995): Česká společnost stárne. Masarykova univerzita, Brno.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2002): Úspěšné stárnutí – leitmotiv 21. století. *Demografie*, 44, č. 1, s. 43–46.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis*, 39, č. 2, s. 235–253.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Sociálně prostorová struktura industriální Prahy. In: Chodějovská, E., Šimůnek, R. eds.: *Krajina jako historické jeviště*, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha, s. 263–283.

Zdroje dat:

- BOHÁČ, A. (1923): Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu. Státní úřad statistický, Bursík a Kohout, Praha.

ČSÚ (1970): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1980): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 11. 1980. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1991): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2001): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2011): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

SÚS (1934): Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930. Státní úřad statistický, Praha.

SÚS (1958): Sčítání lidu v Československé republice ke dni 1. března 1950. Státní úřad statistický, Praha.

VITOUŠ, J., ROUBÍČEK, V., FORMÁNEK, J., JUREČEK, Z., FABEL, K. (1963): Praha v číslech: ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980. Edice: Knihnice Ústřední komise lidové kontroly a statistiky. SEVT, Praha.